

Havbrukskooperativer – et alternativ i Norge?

FHF prosjekt nr. 241054

Sammendrag

Italia synes å være et foregangsland når det gjelder å organisere økonomisk virksomhet som kooperativer. Mens store deler av den private sektoren i landet sliter på grunn av konkurranse fra lavkostland, tyder mye på at kooperativene har klart å omstille seg, og gjør det bra økonomisk. En grunn til dette, kan føres tilbake til et omfattende lovverk som gir kooperativene gode betingelser, basert på deres særpreg som er nedfelt i prinsippene til den internasjonale samvirkebevegelsen. Samvirkene har funksjoner ut over det å generere økonomisk overskudd til sine eiere. De er dannet med utgangspunkt i et geografisk område, arbeider i et langtidsperspektiv og verdiene som tilhører organisasjonen kan ikke fordeles i form av avkastning på kapital. Dette gir dem skattemessige og andre fordeler. At de legger stor vekt på samarbeid som metode for å nå økonomiske resultater er utvilsomt en styrke i den omstillingsfasen italiensk økonomi er inne i.

Et kjennetegn ved denne prosessen er at kooperativer er blitt den så å si enerådende formen for organisering av økonomisk virksomhet innen fiske. Fordi det tradisjonelle fisket over flere år har vist tilbakegang, satser man i stor utstrekning på forskjellige former for akvakultur. Havbeite med skjell er en slik form. I Sacco di Goro, ved den sørlige delen av Podeltaet, har utsetting av en asiatisk sort hjerteskjell, kalt manila clams, ført til økonomisk oppsving. Retten til å høste av skjellene tilligger 13 kooperativer med til sammen 1000 medlemmer. På grunn av en del tilfeldigheter er dette blitt det kanskje beste eksemplet på vellykket havbeite i Italia i dag.

En gjennomgang av den norske samvirkebevegelsen viser at den er en svært vital del av vår økonomi. Ut fra Råfiskloven er for eksempel alle norske fiskere medlemmer i et samvirke som består av seks salgslag. Ikke alle samvirkeforetak i norsk fiske har hatt samme evne til å overleve.

Samvirker har ikke noen egen plass i norsk lovgivning. Det ble fremlagt et forslag til egen Samvirkelov i form av NOU 2002: 6, men forslaget er ikke behandlet i Stortinget, og det er usikkert om og eventuelt når forslaget blir vedtatt. Rettspraksis viser imidlertid at samvirker i det store og hele blir vurdert juridisk ut fra prinsippene til den internasjonale samvirkebevegelsen. Selskaper som sier seg å være samvirker, men som retten har funnet bryter mot noen av disse prinsippene, ser ut til ikke å bli akseptert som samvirker. At man både i vedtektene og gjennom praksis viser at man følger disse prinsippene, er viktig.

Sett ut fra målet med prosjektet, synes havbeitesamvirke å kunne være et tjenlig redskap for norske fiskere som finner å ville samarbeide for å sikre sine økonomiske og yrkesmessige interesser innenfor et avgrenset geografisk område.

Bakgrunn for prosjektet

Norge fikk sin Lov nr. 79: "Lov om akvakultur", eller "Akvakulturloven", 17.06.2005. Denne loven erstatter Lov nr. 68 av 14.06.1985 og Lov nr. 118 av 21.12.2000. Den siste ble populært kalt "Havbeiteloven". Slik den nye Akvakulturloven er formulert, oppfattes den av mange fiskere som at de kan bli stengt ute fra områder der de tradisjonelt har drevet fiske. Det er spesielt paragraf 17, siste ledd som skaper uro blant fiskerne.

Paragraf 17 sier at alle som skal drive akvakultur i Norge må ha tillatelse. Slik tillatelse kan gis etter søknad, og omfatter en bestemt type produksjon på en nærmere avgrenset lokalitet:

Den som har akvakulturtillatelse har enerett til uttak og gjenfangst av den utsatte arten på lokaliteten. Departementet kan i enkeltvedtak eller forskrift regulere uttak og gjenfangst av den enkelte art på lokaliteten uavhengig av bestemmelsene i lov av 3. juni 1983 nr. 40 om saltvannsfiske.

Departementet kan i forskrift avgrense eller forby ferdsel og annen bruk av lokaliteter samt tilstøtende områder, herunder fiske etter andre arter enn den utsatte art, dersom dette er nødvendig av hensyn til akvakulturproduksjonen. (Vår understreking).

Med tanke på den vekt myndighetene legger på å utvikle akvakulturnæringen, den korte hukommelse de synes å ha når det gjelder behovene til tradisjonelle næringer og disses betydning både økonomisk og for bosettingen, er fiskernes uro rimelig. Spørsmålet blir hvordan fiskere lokalt skal innrette seg for å unngå, eller begrense, en situasjon der de kan komme til å oppleve innskrenkninger i sin mulighet til å utøve fiske. Et nærliggende spørsmål blir også hvordan lokale fiskere kan dra nytte av loven for å styrke det økonomiske grunnlaget for egen virksomhet.

I premissene heter det at Akvakulturloven skal bidra til verdiskaping innenfor rammen av en bærekraftig utvikling gjennom å gi juridiske personer disposisjonsrett over nærmere definerte kystområder. Så vel aktive fiskere som andre med kompetanse og ressurser til å utvikle akvakultur kan søke om tillatelse. I andre land har fiskere organisert seg i kooperativer for å drive forskjellige former for akvakultur. Italia peker seg spesielt ut når det gjelder å bruke kooperativer som organisasjonsform. Kan erfaringer fra disse landene, og spesielt Italia, overføres til Norge?

Formål med prosjektet

Formålet med prosjektet har vært å vurdere om det vil være tjenlig for norske fiskere å gå sammen i samvirker for å hindre at andre stenger dem ute fra områder som er viktige for det fisket de driver. Dette kan gjøres i form av havbeitesamvirker, som også kan gi økonomisk gevinst gjennom dyrking av bunnlevende organismer. Gitt de rette betingelsene, kan havbeite representere en ny tilværelse for et lite samfunn basert på fiske, noe eksemplet fra Goro viser.

Forslag til tiltak

Det vil være ønskelig at Fiskeri- og havbruksnæringens forskningsfond (FHF) bevilger midler til å utarbeide mønsterforskrifter for havbeitekooperativ blant norske kystfiskere. Slike mønsterforskrifter vil være til hjelp når man skal vurdere om havbeitekooperativ er en tjenlig metode for lokale fiskere som har behov for å sikre sine yrkesmessige interesser. Ikke minst vil de være til hjelp i forbindelse med den konkrete utforming av vedtekter når en har bestemt seg for å opprette et samvirke. De vil bidra til å redusere utgiftene ved utarbeidelse av vedtekter, samtidig som de vil være en hjelp til å unngå uforutsette konsekvenser av

selskapsdannelsen etter som det bør brukes større ressurser på å utarbeide mønsterforskriftene enn hva det enkelte samvirke kan tillate seg å bruke på sine vedtekter.

Kooperativbevegelsen i EU

Med til sammen rundt 40.000 kooperativer har Italia det suverent største antall slike bedrifter i EU. Frankrike og Spania kommer som nummer to og tre. Begge med nesten 24.000 kooperativer. Hva angår antall medlemmer, er Frankrike størst med 17,5 millioner. Dernest Storbritannia med 9,5 millioner og deretter Italia med 7,7 millioner medlemmer i kooperativer. I Storbritannia hører nesten alle medlemmene hjemme i forbrukersamvirket. I Frankrike er det landbrukskooperativer og bank- og kredittkooperativer som har flest medlemmer. Også i Italia er det flest medlemmer i landbrukskooperativer. Der Italia skiller seg klart ut, er antall kooperative bedrifter i fiskerisektoren, og antall medlemmer i disse. Til sammen 853 kooperativer med 62.800 medlemmer. Disse tallene omfatter mer enn fiskerkooperativene. MacAlister Elliott and Partners Ltd. skriver i en landanalyse fra 2002 at det totalt var 107.000 personer engasjert i fiskerisektoren i Italia i 1997. De to andre land med kooperativer i fiskerisektoren var Frankrike, med 161 kooperativer og 17.000 medlemmer, og Spania med 178 kooperativer og 11.500 medlemmer. Dette i følge statistikk fra International Cooperative Alliance (ICA) utgitt i Geneve i 1998. Pålitelig statistikk for den kooperative bevegelsen i Italia er vanskelig å finne. Professor Vera Zamagni ved Universitetet i Bologna skriver i et foredrag holdt i Helsinki i august 2006 at offisiell statistikk dels omfatter kooperativer som er avvirket, dels ikke tar med eksisterende kooperativer av forskjellige årsaker. De sammenstilte tallene over kooperativer i Italia som vi opererer med i denne rapporten må derfor tas som veiledende. Det samme gjelder sannsynligvis en del andre land.

Fig. 1 Det er ting som tyder på at ikke alt står bra til i italiensk fiske

Historie

Kooperativbevegelsen er et barn av den industrielle revolusjon. Det første moderne forbrukerkooperativet var ”Rochdale Pioneers Society”, opprettet i 1844 av 28 engelske tekstilarbeidere for skaffe dem selv og andre forbruksvarer til priser de kunne overkomme. I tillegg hadde de som mål å skape nye arbeidsplasser gjennom den avkastningen de håpet kooperativet ville gi. Initiativet var vellykket, virksomheten ekspanderte og ble kopiert av andre.

Det kanskje viktigste pionerene i Rochdale gjorde, var å utarbeide et sett prinsipper for virksomheten. Dette er de samme prinsippene som ligger til grunn for dagens internasjonale kooperative bevegelse, og som også de italienske organisasjonene har sluttet seg til.

Kooperativene spredte seg sammen med industrialiseringa. Det første kooperativet i Italia ble opprettet i Torino i 1854, men det var først da ”Selskapet til gjensidig hjelp” ble opprettet i Bologna i 1860 at bevegelsen begynte å vokse. I tillegg til at man startet forbrukerkooperativer, hadde selskapet politiske mål, som streikerett og andre rettigheter for arbeiderne, samt universell stemmerett. Det var radikale krav i ei tid da Italia ble samlet til et kongedømme og arbeidet med å bygge nasjonalstaten dominerte den politiske dagsorden.

Det første fiskerkooperativet ble startet i Rimini i 1890, etter initiativ først og fremst fra David Levi Morenos og Luigi Luzzanto som ”gjennom sitt utrettelige opplysningsarbeid fikk fiskerne med seg,” som det står i jubileumsskriftet ”Il Mare Al Pescatore”. Allerede på 1870-tallet hadde fiskere og sjøfolk organisert foreninger for gjensidig støtte. Kooperativer var et skritt videre i organisasjonssammenheng.

I perioden fram til slutten av første verdenskrig etablerte Emilia-Romagna seg som kooperasjonens kjerneområde i Italia, med Bologna som sentrum for bevegelsen. Kooperativer ble opprettet blant keramikkprodusenter, bakere, i landbruk og fiske, innen forsikring og bankvesen og i boligsektoren. Blant annet ble det opprettet forsikring mot arbeidsulykker på et relativt tidlig stadium i bevegelsens historie. Legacoop ble opprettet i 1886, og omfattet i 1921 mer enn 3600 konsumentkooperativer og 2700 produksjons- og arbeiderkooperativer.

Kooperativbevegelsen hadde en vanskelig tid under Mussolini. I begynnelsen av 1921 gikk fascistene til fysisk angrep på partikontorer, fagbevegelse og kooperativer som start på voldsbølgen som brakte dem til makten. I 1926 tok fascistene kontroll over kooperativene som ledd i undertrykkinga av all virksomhet som kunne danne grunnlag for alternativ politisk virksomhet. Under krigen støttet mange kooperativer den nasjonale motstandsbevegelsen, noe som ble anerkjent gjennom lovgivningen etter krigen.

Etter andre verdenskrig begynte en ny epoke i italiensk historie. Landet skulle demokratiseres. Det ble valgt en grunnlovgivende forsamling og landet ble republikk gjennom en folkeavstemning. Kongefamilien ble forvist, en landsforvisning som først ble opphevet i 2005 under Berlusconi's andre regjering.

I 1947 vedtok den grunnlovgivende forsamlingen paragraf 45 i den nye grunnloven. Der heter det at:

Republikken erkjenner den sosiale funksjonen til kooperativene. Denne funksjonen er karakterisert av gjensidig hjelp og ikke privat profitt.

Loven fremmer og favoriserer veksten i disse strukturene ved hjelp av de midler som best tjener målet og garanterer at kooperativenes karakter og formål vil bli fulgt opp på en tilsvarende måte.

Måten denne grunnlovparagrafen er fulgt opp på, har variert med skiftende regjeringer. Etter 1970 har kooperativene styrket sin stilling i det italienske samfunn.

Den kalde krigen førte til politisk polarisering i Italia, en polarisering som kom til uttrykk på alle samfunnsområder. Den amerikanske okkupasjonsadministrasjonen lot mange tidligere fascister bli sittende i til dels høye administrative stillinger. Kristeligdemokratene dominerte regjeringene, mens venstresiden utgjorde en sterk opposisjon, og satt i ansvarlige posisjoner i mange regioner, provinser og kommuner. Spesielt i "Det røde beltet" i nord, med regionen Emilia-Romagna som det fremste eksemplet.

Kooperativbevegelsen har hele tiden vært politisk splittet, med *Legacoop*, dominert av kommunistene, som den største samlende enheten allerede fra starten av, og den katolskdominerte *Confcooperative* som den nest største. Ideologisk har forskjellene vært betydelige, men de to organisasjonene har samarbeidet lokalt, når det gjaldt praktiske anliggender og ikke minst når kooperativbevegelsen ble angrepet politisk. Medlemmene i de to kooperative bevegelsene har protestert når de syntes ledelsen på høyere plan har lagt for stor vekt på ideologiske forskjeller, ble vi fortalt.

Ideologi kom mer i bakgrunnen i løpet av 1980-tallet. Samtidig ble de enkelte kooperativenes rolle som sosialt samlingspunkt, der barnehager, drift av forsamlingslokaler, festligheter, idrett og andre virksomheter som sveiset medlemmene sammen i hverdagen fikk mindre betydning i forhold til økonomisk virksomhet. Som resten av økonomien måtte kooperativene gjennom en periode med det som ble kalt "rasjonalisering og restrukturering". Som i andre land er italiensk økonomi blitt stadig mer globalisert og konkurranseutsatt, og forhold som fleksibilitet, kvalitet, innovasjon og en motivert arbeidsstokk er kommet i fokus i en situasjon der europeiske bedrifter ikke lenger kan bruke pris som en viktig konkurransefaktor.

Emilia-Romagna har i etterkrigstiden blitt styrt av den politiske venstresiden. Regionen fikk lite økonomisk og annen bistand fra sentralregjeringen og kooperativene ble en måte å mobilisere regionale ressurser på. At kooperativbevegelsen ble så sterk i denne regionen har historiske og kulturelle røtter, i følge professor Stefano Zamagni, professor i økonomi ved Universitetet i Bologna. Han fortalte at gjensidighet og samarbeid har lange tradisjoner her. Dette har skapt tillit og folk har lært fordelene ved å samarbeide. Det ble logisk å velge kooperativer som modell for samfunnsmessig organisering. Samarbeid var idealet og en verdi i seg selv, i motsetning til individuelle firmaer med profitt som mål og konkurranse som virkemiddel.

Spesielt i Canada og i deler av USA har interessen for kooperativbevegelsen i Emilia-Romagna vært økende de siste årene. Institutt for økonomi ved Universitetet i Bologna arrangerer årlige sommerkurs i kooperativ økonomi der undervisningsspråket er engelsk for å imøtekomme den økte interessen. Det er også mulig å ta en mastergrad i samme emne.

Situasjonen i dag

Legacoop, som vi hadde kontakt med, nådde i 2004 7,4 millioner medlemmer. Av disse kom 0,3 prosent, eller 25.000 personer fra fiskerisektoren i følge dem selv. I 2001, det siste året vi har funnet pålitelig statistikk for, fantes det 53.393 kooperativer med til sammen 935.239 ansatte i Italia. Dette utgjorde 1,2 prosent av alle bedrifter i landet, men de hadde hele 5,8 prosent av alle ansatte. Fiskerisektoren skiller seg klart ut, med 37 prosent av alle fiskere i kooperativer i 2001. Dette tallet hadde holdt seg stabilt over en periode på 30 år fram til da. Bank og finans, som hadde nest høyest andel av ansatte i kooperativer, hadde en andel på 14 prosent.

Vi ble fortalt at andel fiskere som er med i kooperativer har økt sterkt fra 2001 til 2006. Det ble nevnt at opp mot 80 prosent av fiskerne i Italia er med i kooperativer i dag. Dette tallet støttes av rapporten fra MacAllister Elliott and Partners Ltd. fra 2002 der det sies at kooperativene omfatter rundt 80 prosent av alle fiskeribedrifter i Italia. Det sies i samme rapport at hele nærings i Italia er inne i en omstillingsprosess, der det ikke bare skjer en overgang fra fiske til akvakultur, men også en rask produktivitetsøkning i alle ledd i nærings. Dette fører til at den mister sitt tradisjonelle preg, sies det. Som de viktigste årsakene til denne utviklingen fikk vi oppgitt at det i økende grad er kooperativene som søker og får tildelt konsesjoner både for fiske og akvakultur. Søknadsprosedyrene er blitt så kompliserte og tar så lang tid at enkeltfiskere har store problemer med å gjennomføre dem. I tillegg kommer finansiering, der kooperativene er i en spesielt gunstig situasjon. Både fordi de kan avsette skattefrie fond, og fordi de har egne banker og andre finansieringsinstitusjoner.

Fig. 2 Informasjonsdirektør Ethel Frasinetti hos Legacoop Bologna

Mens små og mellomstore familiebedrifter, en utbredt organisasjonsform i Italia, sliter tungt med konkurransen fra lavkostland, fikk vi høre at kooperative bedrifter legger om produksjonen, moderniserer, vokser og generelt sett gjør det bra. Interessant nok har den

største veksten i kooperativer og andel ansatte i kooperativer etter 1970 vært i områder der kooperasjonen tradisjonelt har stått svakt. Først og fremst i sør, og på Sardinia.

Italia består av 20 regioner, som igjen er inndelt i provinser. I de fleste tilfeller er kommunen det laveste administrative nivået, men folkerike kommuner er inndelt i "circoscrizioni", eller bydistrikt. Regionene har utstrakt selvstyre, og regionregjeringene kan ha en annen politisk tilhørighet enn landets regjering. Emilia-Romagna med Bologna som hovedstad trekkes ofte fram som eksempel på nettopp dette. Det utstrakte selvstyret gjør det mulig for provinsregjeringene å føre en selvstendig økonomisk politikk, noe som bidrar til de betydelige økonomiske forskjellene som kan observeres i landet.

Kooperativenes andel av økonomien er økende i Italia. Etter 1991 har veksten vært spesielt stor blant det som kalles "sosiale kooperativer". På 1970-tallet ble det klart at man hadde en rekke nye grupper av hjelpetrengende som det nasjonale velferdssystemet verken hadde økonomi til eller var organisert for å ta hånd om. Disse var alt fra arbeidsledig ungdom og rusmiddelavhengige til en økende andel eldre hjelpetrengende. I denne situasjonen begynte frivillige hjelpearbeidere å organisere seg i grupper. Det er begrensninger på hvilke typer virksomhet frivillige organisasjoner kan drive i Italia. Lovgivningen for kooperativer viste seg å være det mest tjenlige juridiske grunnlaget å organisere den nye formen for sosialhjelp på.

Den eksisterende loven om kooperativer var imidlertid ikke utviklet med tanke på denne type virksomhet. I løpet av 1980-tallet hadde kommunene, særlig i nord, skrevet kontrakt med sosiale kooperativer om helse- og sosialtjenester, og det var klart at man ikke kunne falle tilbake på det velferdssystemet man hadde tidligere. I 1991 vedtok parlamentet i Roma to lover som regulerer og gir legitimitet til de sosiale kooperativene. Etter dette er det denne kooperative sektoren som har vokst raskest, spesielt i Sør-Italia. I nord hadde de nærmet seg et metningspunkt allerede før lovene kom. I den sentrale delen av landet har veksten vært jevn hele tiden.

Sosiale kooperativer deles inn i gruppe A- og gruppe B-kollektiver. Gruppe A produserer tjenester for tredje person, mens gruppe B skaper arbeidsplasser for personer som er vanskelige å integrere i arbeidslivet forøvrig. Sosiale kooperativer i gruppe A retter seg ikke bare mot helse- og sosialsektoren, selv om det store flertallet er aktive i denne sektoren. En del av dem driver forskning og utvikling, og annen form for vitenskapelig arbeid.

Hos Legacoop ble vi fortalt at man deler inn kooperativene i tre hovedgrupper:

- *Forbrukerkooperativer, som blant annet omfatter supermarkedskjeder og boligkooperativer*
- *Arbeiderkooperativer, der bedriftene eies av de ansatte som er medlemmer i kooperativet*
- *Det de kalte tjenesteytende kooperativer, der mindre, private bedrifter organiserer fellestjenester i form av kooperativer. Her hører kooperativer som driver fiske, landbruk, entreprenørvirksomhet og transport hjemme*

Alle disse tre typene kooperativer kan drive virksomheter i alle økonomiske sektorer. Det som skiller, er relasjonene mellom arbeidere/brukere og daglig ledelse. Forbrukerkooperativene forholder seg først og fremst til brukerne, en situasjon vi kjenner fra Norge.

Arbeiderkooperativene var opprinnelig produksjonskooperativer. I dag finnes de i mange sektorer, ikke minst blant sosiale kooperativer. De tjenesteytende kooperativene utgjør en sosialt og økonomisk kompleks form der blandingen kjøp av tjenester og kollektivt samarbeid er innholdet i relasjonene. Vi fikk høre at både i transportkollektiver, der eierne av transportmidlene er medlemmer, og i fiskerkooperativer der båteierne er med, kan det være harde forhandlinger mellom ledelsen i kooperativene og medlemmene om priser på tjenestene, og størrelsen på "ristorno", en spesiell form for utbytte medlemmene kan få når kooperativet går bra. Det samme er tilfelle for håndverkskooperativer ble vi fortalt.

Et organisatorisk nivå over enkeltkooperativene utgjøres av de såkalte "Consorti", som "Consortio Pescatori di Goro". Consortiene er av italienske samfunnsvitere definert som "*en intern avtale mellom selvstendige bedrifter som krever et koordinerende nivå mellom bedriftene*". Formålet med consortiene er å oppnå stordriftsfordeler for spesialiserte bedrifter som hver for seg er for små til oppnå dette. Det er blitt den dominerende måten for samarbeid mellom kooperativer. Consortiene utfører en eller flere av følgende oppgaver:

- *Yter service til de enkelte kooperativene; Som regel i form av opplæring, teknisk-administrative funksjoner og innen alle typer kommunikasjon*
- *Representerer kooperativenes interesser; Sammen med andre kooperative fellesinstitusjoner bidrar consortiene til å utvikle regler og retningslinjer for å fremme kooperativene og kooperativbevegelsen*
- *Utvikle den økonomiske politikken; Consortiene tar ulike initiativ for å utvikle medlemsbedriftenes aktiviteter. Dette gjelder spesielt anbud og deltagelse i offentlige innkjøp av varer og tjenester*

Det eksisterer detaljert lovgivning for kooperativene i Italia. De viktigste forskjellene mellom vanlige selskap og kooperativer er:

- *Kooperativene skal skape verdier, men har ikke profitt som eneste eller fremste mål. De driver ikke veldedighet, men overskudd blir i kooperativet og reinvesteres.*
- *Verdiene som skapes skal føres videre, ikke forbrukes. Dette skjer ved at verdiene ligger i såkalte "udelelige fond". Medlemmene av kooperativene eier ikke selskapene. Verdiene i kooperativet kan ikke avhendes. Oppløses kooperativet, går verdiene til et fond som administreres av den nasjonale kooperative organisasjonen det oppløste kooperativet var en del av. I dette ligger at et viktig formål med kooperativene er å sikre arbeidsplasser til kommende generasjoner.*
- *Kooperativene skal drives på en demokratisk måte og etter prinsippet om "den åpne dør". Det vil si at alle kan bli medlemmer. Om kooperativet begrenser antall medlemmer, eller ikke vil ta inn en person som medlem, må dette begrunnes i hvert enkelt tilfelle.*
- *Et medlem, en stemme. Det er ikke som i et aksjeselskap, der antall stemmer er knyttet til andel aksjer. Dette anses som et sentralt element i medlemsdemokratiet.*

Disse prinsippene gjør at kooperativene har en sosial funksjon som er basis for deres grunnlovsfestede rettigheter. Blant annet skal det ikke skattes av overskudd som reinvesteres. Før gjaldt dette alle kooperativer, men regjeringa Berlusconi innførte at i arbeidereide kooperativer må minst 50 prosent av de ansatte være medlemmer for at investert overskudd skal være skattefritt. Dette har naturlig nok ført til at antall medlemmer i kooperativene har økt, noe som slett ikke var regjeringens hensikt.

Bestemmelser som favoriserer kooperativer gjør dem attraktive som organisasjonsform. Professor Zamagni fortalte at mens vanlige selskaper i gjennomsnitt varer i 1,5 til 2 år før de oppløses, klarer kooperativene seg mye lenger, ikke minst fordi en større del av overskuddet blir reinvestert. I gjennomsnitt har også kooperativene i dag flere ansatte og større omsetning enn private firmaer i Italia. Dette er en utvikling man særlig har sett de siste årene. Kooperativene styrker sin stilling i italiensk økonomi og samfunnsliv mens andre typer bedrifter sliter.

En av årsakene til denne veksten er at offentlig sektor ofte velger kooperativer til å forvalte samfunnsgoder som vannverk, avløpssystem, badestrender, som er en stor sektor i Italia, nasjonalparker, offentlige veier og annet. Det er flere årsaker til at kooperativer foretrekkes i slike tilfeller, men at kooperativene ikke har generering av profitt som et framtrødende mål, at de per definisjon har som mål å bestå over lang tid og at de som regel har en geografisk forankring, ble understreket.

Kooperativene utgjør 10 prosent av Italias økonomi, en økonomi som har nesten samme omfang som Storbritannias. Det betyr at den italienske kooperativbevegelsen også er en merkelig del av EUs økonomiske virksomhet.

Hos Legacoop trakk man fram at kooperativer som består av småbedrifter er vanskelige å drive. Det er mange og tunge konflikter mellom ledelsen og medlemmene, og det er en forutsetning for at slike kooperativer overlever over tid at medlemmene aksepterer at de er avhengige av kooperativet. Det vil si at det er verdt konfliktene å fortsette som medlemmer.

En av de viktigste årsakene til konflikter ligger i systemet med "ristorno", ble vi fortalt. Ristorno er et utbytte som kan betales ut når kooperativet går med overskudd. Det er ikke noe medlemmene har krav på. Det skal heller ikke utbetales i forhold til verdiene det enkelte medlem brakte inn i kooperativet, men er ment å gjenspeile det enkelte medlems bidrag til fellesskapet i løpet av den perioden overskuddet ble skapt. Ledelsen ønsker som regel å reinvestere mest mulig av overskuddet, mens mange medlemmer ønsker mest mulig utbetalt som ristorno. Det er imidlertid en øvre grense bestemt ved lov på hvor mye som kan betales ut i form av ristorno. Dette er for å forhindre at kooperativets verdier vannes ut over tid.

En ikke uvanlig årsak til at noen forsøker å starte kooperativ, er ønsket om arbeid. Å starte et kooperativ forutsetter imidlertid en komplisert byråkratisk prosess. Det er kapitalkrevende, og det må ligge omfattende markedsundersøkelser til grunn. At de som blir medlemmer har et felles mål, og en felles forståelse for hvordan målet skal realiseres, bør også være med. De fleste vellykkede etableringer av nye kooperativer i dag skjer derfor etter initiativ fra Legacoop eller liknende organisasjoner som har kompetanse og ressurser til å gjennomføre prosessen.

Vårt avsluttende spørsmål til informasjonssjef Ethel Fratinelli hos Legacoop i Bologna var hvorvidt ønsket om å skape seg en arbeidsplass er nok til at et kooperativ holder sammen når

det møter hverdagen med alle dets vansker, eller om det også trengs en visjon ut over det kortsiktige behovet for arbeid og inntekt for medlemmene? Svaret var et dette blir tema for den kommende generalforsamlingen i Legacoop. Problemstillingen er med andre ord brennende aktuell, og vanskelig å gi et enkelt svar på. Det er også noe vi bør tenke på når spørsmålet om kooperativer blant norske fiskere skal vurderes. At felles ideologi vil være en styrke dersom vi skal etablere produksjonskooperativ blant norske kystfiskere, synes klart. Om det er en nødvendig forutsetning er vanskelig å si med sikkerhet.

Legacoop, Lega Pesca og fiskerikooperativene

Kooperativbevegelsen i Italia er organisert på flere nivå. I fiskerisektoren har man lokale kooperativer som organiserer medlemmer innen sine geografiske områder. Enkeltkooperativer kan slå seg sammen i Consorzi. Over disse har man et nivå som organiserer den enkelte økonomiske sektor. For fiskeri og akvakultur heter dette trinnet *Lega Pesca*. Det samlede element i den sosialistiske delen av kooperativbevegelsen utgjøres av *Legacoop*, eller *Lega Nazionale delle Cooperative e Mutue* som er hele navnet. Legacoop har hovedkontor i Roma og regionale kontorer rundt i landet. Vi besøkte Legacoop i Bologna, hvor vi fikk mye verdifull informasjon om den kooperative bevegelsen i Italia.

Det samme organisasjonsmønstret går igjen hos *Confcooperative*, den katolske delen av kooperasjonen. Siden vi kom i inngrep med kooperasjonen i Italia gjennom Emilia-Romagna, der Legacoop dominerer, er det denne organisasjonen vi har forholdt oss til.

Fig. 3 Maria Grazia Garguillo som vi snakket med hos Lega Pesca i Nápoli

I tillegg til å være interesseorganisasjoner for de lokale kooperativene, yter Legacoop og Lega Pesca tjenester som det lønner seg å sentralisere. Hos Legacoop består disse fellestjenestene av:

- *Forskning og utvikling*
- *Markedsundersøkelser og markedsføring*
- *Kreditt og finansiering*
- *Forsikring*
- *Juridisk bistand*
- *Arrangering av partnerskap, det vil si Consorzi*
- *Kurs og utdanningstilbud*
- *Miljøtiltak*
- *Fremme nye kooperativer*
- *Kontrollere at kooperativer som er medlemmer handler i henhold til lover og regler*
- *Annen service og hjelp*

Lega Pesca ble opprettet i 1962. Organisasjonen har hovedkvarter i Roma, og 14 avdelingskontor i regionene der det drives fiske eller akvakultur. Både langs kysten og i innlandet. I tillegg driver man 22 sentre som yter hjelp til fiskere. Lega Pesca arbeider for modernisering av fisket for å oppnå en økonomisk bærekraftig næring. Dette skal skje ved at Lega Pesca bistår kooperativene ved planlegging og gjennomføring av prosjekter, ved å finne de beste tekniske løsningene på problemer kooperativene møter, gjennom opplæring, finansiering, juridisk og rettslig bistand og hjelp i skattespørsmål. Organisasjonen hadde i 2005 465 kooperativer som medlemmer.

Lega Pesca har opprettet syv spesialiserte underavdelinger som bistår kooperativene innen hvert sitt område. Disse er:

- *AMA; Associazione Mediterranea Acquacoltori, som arbeider med akvakultur*
- *Centro Studi; Som driver studier og forskning*
- *Confidifin; Som yter kreditt til kooperativene*
- *Consorzio Mediterraneo; Som driver anvendt forskning*
- *Efeso ForMare; Som driver kursvirksomhet*
- *Ondacoop; Som yter forskjellige former for hjelp til kooperativene*
- *PEI; Progetto Economia Ittica, som initierer og bistår integrerte prosjekter innen fiskerisektoren*

Alt i alt har den delen av fiskerisektoren i Italia som er med i Lega Pesca 17 kooperativer som driver forskning, 3 som driver kursvirksomhet, 47 som er involvert i fisketurisme, 98 som driver finans- og kredittvirksomhet, 37 som driver foredling og omsetning av sjømat, 58 innen akvakultur og 264 kooperativer der medlemmene driver fiske i havet. En del av disse kan være involvert i flere typer aktiviteter. For eksempel driver Copego i Goro både akvakultur, fiske, markedsføring og salg av egne produkter og import av sjømat.

Når Lega Pesca sier de har 14.300 socios, eller medlemmer, i sine 465 kooperativer, må en huske at det ikke bare er tale om enkeltpersoner. Enkelte av kooperativene er consorzi som organiserer bedrifter, som kan være båter, mottaksanlegg eller andre som har et betydelig antall ansatte. Bak tallet 14.300 kan det skjule seg et mye større antall fiskere, for eksempel. Bare kooperativene i Goro og Cattolica hadde klare tall på hvor mange som var engasjerte i

den virksomheten som ble omfattet av kooperativet. I Salerno var 10 av medlemmene i kooperativet engasjert i akvakultur, men i tillegg hadde man 18 firma som medlemmer. De drev også akvakultur, og hvor mange ansatte disse hadde, visste man ikke.

At det er vanskelig å få sikre tall på omfanget av aktivitetene i fiskerisektoren, fikk vi også vite på universitetet i Bologna. Offisiell statistikk er ikke dekkende, og skal man komme i nærheten av det virkelige omfanget, må man hente tall fra forskjellige kilder, og søke å veie disse, ble vi fortalt.

Om enkelte kooperativer

Consorzio Pescatori di Goro

Sacca di Goro; Beliggenhet og økologi

Goro er en by med cirka 4000 innbyggere i den sørlige delen av Po-deltaet. Deltaet er fra gammelt av kjent som et usedvanlig godt jordbruksområde, for sitt rike marine liv og for tåken som dekker landskapet store deler av høst, vinter og vår.

Sacca di Goro, bukta utenfor byen, er et gruntvannsområde der tre økologiske soner glir over i hverandre. I kanalene og elveutløpene dominerer ferskvannet. I den indre delen av bukta er det brakkvann, mens det salte vannet fra Adriaterhavet blir mer framtrødende jo lenger ut man kommer. I følge professor Rossi, er dette et økologisk ustabil område, der det marine miljøet naturlig kan rammes av mangel på oksygen. For å minske risikoen for overgjødning, føres det mest næringsrike vannet fra jordbruk, bebyggelse og industri gjennom kanaler utenom lagunen. Etter 1992 har man fjernet en del av sandbanken i innløpet og montert et slusesystem som bidrar til bedre gjennomstrømmingen i bukta. Det er laget matematiske modeller for bruk av tidevannet slik at alt vann i lagunen kan skiftes ut i løpet av to døgn når det kreves om sommeren. Tidevannsforskjellen er på det meste 80 centimeter. Lagunen er naturpark, og alle inngrep må godkjennes av myndighetene.

Fig. 4 Pier Paolo Piva, markedsdirektør hos Copego, og Knut Mugaas fra Innovasjon Norges kontor i Milano.

Graving av kanaler og bygging av sluser ble for det meste utført i perioden 1997 til 2000 og ble i hovedsak finansiert med statlige midler. De lokale kooperativene gikk inn med en andel, og bidrar også til kostnadene ved vedlikehold og drift av slusene og kanalene.

Lagunen Sacca di Goro er på 2700 hektar, og Consorzio Pescatori di Goro (Copego) har konsesjon på rundt en fjerdedel av arealet. Til sammen 650 hektar. I tillegg kommer 1000 hektar konsesjonsområde utenfor lagunen. Hele området i og like utenfor lagunen er delt mellom havbeite og turisme, der turisme er tildelt stranda og sjøen umiddelbart utenfor, mens området for havbeite er lenger ute. Utenom turistseasonen som varer fra mai til ut i september bruker fiskerne hele området. Tilstrømmingen av turister fører til betydelig forurensing i seasonen, ble vi fortalt. Skjelldyrkingen bidrar til å bedre vannkvaliteten. Graden av brakkvann avgjør hvor egnet et område er for skjell.

Blåskjell¹ dyrkes på åpent hav utenfor Sacca di Goro. På italiensk heter disse skjellene *cozza i mitilo*. Selv om det også omsettes et betydelig volum av disse skjellene i Goro, er det *manila clams* (*ruditapes philippinarum*), en sort hjerteskjell som opprinnelig kommer fra Asia, som dominerer. Dette skyldes i følge professor Rossi at forholdene i Sacca di Goro er optimale for akkurat disse organismene. Temperatur, vannkvalitet, næringstilgang og et bunnsediment som består av 50 prosent sand og 50 prosent mudder gjør at manila clams vokser raskere her enn

¹ Det vi her kaller blåskjell tilhører skalldyrfamilien *mytilidae* som våre blåskjell, men hører hjemme i en annen undergruppe som heter *mytilus galloprovincialis*. Våre blåskjell bærer det latinske navnet *mytilus edulis*.

noe annet sted i verden. Skjellene kan ikke høstes før de når en viss størrelse. I samarbeid med professor Rossi gjennomføres det telling av skjell i lagunen tre ganger i året. Slik har en oversikt over produksjonen, og hvor mange medlemmer hvert kooperativ kan betjene.

Fig. 5 Professor Remigio Rossi ved universitetet i Ferrara

Professor Remigio Rossi er spesialist på anvendt økologi, og direktør for Consorzio Ferrara Ricerche. En kooperativ organisasjon, men også et institutt under universitetet i Ferrara. Man samarbeider med forskere fra North Carolina i USA, der man har landskap og økosystem som er likt Podeltaet. Organisasjonsmessige problem er også de samme. Professor Rossi er sterkt engasjert i dyrkingen av skjell både i Sacca di Goro og i Venezialagunen. Han har utarbeidet reglene for hvordan havbeite skal utøves i Emilia-Romagna, og han er fremdeles med i utarbeidelsen av nye lover og regler på dette området i regionen. Nå har han fått spørsmål om fiskerne kan sette meier på skjellskrapene for å gjøre dem lettere å dra. Skrapene blir totalt sett bredere av det, men åpningen blir den samme. Det er klare regler for bredde og høyde på åpningen på skrapene.

Noe av det første professor Rossi sa da han fortalte om sitt engasjement innen forvaltningen av lagunene i Po-deltaet, var at:

”Du forvalter ikke fisk og skalldyr. Du forvalter mennesker.”

Av dette følger at økologien er gitt, og at det er følgene av menneskelig aktivitet forvaltningen skal påvirke. For Rossi betyr det at han må kjenne de som bruker økologien han er med og tar

vare på, og søke å forstå deres handlemåte og bakgrunnen for den. Tett kontakt med kooperativene og andre som driver fiske og høster skjell i og rundt lagunene preger arbeidet hans.

Fig. 6 Manila clams. Skjellene som brakte velstand til Goro.

Høsting av manila clams og andre skjell beskrev Rossi som den enkleste formen for akvakultur. Selv i dag, da man renser bunnen i lagunene, har bygd sluser og gravd kanaler, drives havbeite som nesten ren høsting. Manila clams ble importert til USA, Spania og Italia på 1930-tallet, i følge professor Rossi. Rossis student, Francisco Parganti, foreslo at de burde gjøre et eksperiment med disse skjellene i Sacca di Goro. De hentet skjell fra klekkerier i USA og satte ut i 1984. Allerede i 1986 begynte fiskerne i Goro å tjene penger på skjellene. Fordi manila clams var så produktive, enkle å stelle og høste, og ga høy, sikker inntekt, sluttet man å dyrke østers og lokale skjellarter i brakvannsområdet. Også andre tradisjonelle virksomheter som involverte tungt arbeid ble forlatt. Utsettingen av manila clams, som startet som et vitenskapelig eksperiment, fikk omfattende sosiale og økonomiske virkninger i Goro og området rundt.

Med den kunnskapen man har om økologi i dag, ville eksperimentet de gjorde i 1984 aldri blitt gjennomført, sa Rossi. Til tross for dette har Rossis "feilgrep" ført til velstand for mange i Goro, og til arbeid og inntekt for ennå flere. Francisco Parganti er blitt rik på skjell dyrking i Venazialagunen, og er den eneste som systematisk dyrker lokale skjellarter, inkludert lokale arter av hjerteskjell. Disse har en mer markert smak enn manila clams, og betales bedre. Manila clams og andre hjerteskjell kalles "*vongole*" og er et ettertraktet innslag i det italienske kjøkken. Pasta med *vongole* er en klassisk forret på italienske restauranter.

Kooperativene

Fram til 1960 var Goro hjemsted for en liten gruppe fiskere som fanget ål, multe og karpe i ferskvann rundt Sacca di Goro. Goro og Gorino, et lite sted 7 kilometer lenger ut i bukta fra Goro, manglet veiforbindelse, var isolerte og lå økonomisk sett tilbake for områdene omkring. Fiskere fra Comagghio, litt lenger sør langs kysten, utnyttet skjellforekomstene i bukta. At de lokale fiskerne ikke utnyttet disse forekomstene, skyldtes i følge professor Rossi en blanding av dårlige kommunikasjoner og manglende innsikt i økologien i lagunen.

I løpet av 1960-tallet ble det organisert fire fiskerkooperativer i og rundt Goro. Kooperativene kjempet med hverandre om fiskerettigheter og markeder. Etter som de fremdeles bare utnyttet et lite antall arter, og bare hadde adgang til det lokale markedet, utviklet det seg intens konkurranse om begrensede ressurser og et begrenset marked.

I 1976 innså en liten gruppe fiskere under ledelse av *Poldo Brainchi* at denne situasjonen ikke kunne fortsette. Gruppen fikk samlet de fire kooperativene i *Consorzio Pescatori di Goro*. I følge professor Rossi var det en formidabel politisk bragd å få til denne etableringen. I consorziet organiserte man fiske i alle de tre økologiske sonene i bukta. Dermed fjernet man konfliktpotensialet som lå i at man bare utnyttet de knappe ferskvannsressursene.

Det viktigste var imidlertid at man organiserte seg mot markedet, og tok initiativ overfor kjøperne som før kunne utnytte motsetningene blant fiskerne. Noe av det første consorziet gjorde, var å bygge kjølerom der man kunne oppbevare fisk som ville ha ført til lavere priser om de ble solgt umiddelbart etter landing. Dermed økte man inntektene fra fisket samtidig som man utnyttet det biologiske potensialet i Sacca di Goro bedre enn før. Som følge av initiativet til Poldo Brainchi og de andre var det skapt en helt ny situasjon for fiskerne i Goro.

I 1986 begynte medlemmene av consorziet å høste av de manila clams som var satt ut av professor Rossi og Francisco Parganti som et forsøk i 1984. Vekstforholdene i Sacca di Goro var ideelle for de små skjellene fra Asia, som fortrenget lokale skjell. Nå høstes det 10.000 tonn manila clams årlig i denne ene lagunen. Gjennomsnittsprisen ligger rundt €4,- per kilo til fiskerne, det vil si en førstehåndsverdi på €40 millioner, eller cirka 340 millioner norske kroner. 1000 fiskere har rett til å høste av ressursen. De er alle medlemmer i et av de 13 kooperativene som har konsesjon til å bruke et eller flere høstingsområder i bukta. Fisket er strengt regulert, noe som fører til at høstet volum, og dermed inntekt, er forholdsvis lik for fiskerne.

Fig. 7 Pier Paolo Piva med en del av dagens fangst av manila clams, eller vongole som de kalles på italiensk.

Av de 10.000 tonn manila clams som landes årlig, leverer medlemmene i Copego 7.000 tonn. I tillegg lander de 5.000 tonn andre sorter skjell, blant annet blåskjell som det drives oppdrett av i åpent vann utenfor bukta. Copego fakturerte utbetaling til fiskerne på til sammen €30 millioner i 2005. Av dette var €3,5 millioner for fisk, og €26,5 millioner skjell. Skjellproduksjonen i Nord-Italia domineres av Venezialagunen, der maskinell høsting preger prisene. Fordi vekstforholdene for manila clams er optimale i Sacca di Goro, klarer fiskerne her seg godt i konkurransen med Venezialagunen, selv om de benytter en enklere høstingsteknikk.

Consoziet markedsfører og selger det fiskerne fører på land. Tretti prosent av skjellene selges til Spania, det meste til Barcelona. Noe går til land i Nord-Europa, mens det som blir igjen selges i Italia. Høstingen av skjell reguleres av markedet, og fiskerne får hver dag beskjed om hvor mye de kan bringe på land. Hvor stort kvantum som skal landes fastsettes av markedssjefen i kooperativet, og hver fisker lander mellom 30 og 130 kilo om dagen, avhengig av markedssituasjonen. Denne ordningen gjelder også for de mindre kooperativene, som selger til lokale oppkjøpere. Høstingen tar sjelden mer enn et par timer om morgenen, og de fleste enten fisker eller driver annen aktivitet i tillegg til høsting av skjell.

Da de fire kooperativene slo seg sammen i 1976, hadde de til sammen 400 medlemmer. Tidlig på 1980-tallet var de blitt 500. Da de begynte å høste manila clams, og inntektene økte, ble de raskt 1000 medlemmer. I august 1992 førte høy temperatur til oksygenmangel i vannet i lagunen. 80 prosent av skjellene døde, fiskerne fikk økonomiske problemer og man klarte ikke å håndtere konflikten som oppsto innad i consorziet, som ble oppløst. Det ble opprettet 13 nye kooperativer, hvorav ett beholdt det gamle navnet Consorzio Pescatori di Goro, forkortet til Copego. Dette er i dag det største kooperativet, med 570 medlemmer. På grunn av det begrensede området i Sacca di Goro, søker man å holde antallet som får fiske rundt ett tusen. Det er kooperativene som har konsesjon på å høste skjell i bukta, og bare medlemmer av et kooperativ kan delta i høstingen. Nye medlemmer kan bare tas inn når noen går ut, og søkerne må dokumentere erfaring fra sjøen for å komme i betraktning.

Fig. 8 Blåskjell sorteres før pakking hos Copego i Goro.

All omsetning av skjell og fisk kontrolleres av myndighetene. Fiskemarkedene i Italia er kommunale institusjoner, men i Goro, Cattolica og Rimini drives de av fiskerkooperativene. I Goro er det Copego som driver fiskemarkedet. Omsetningen av fisk skjer på auksjon, mens den lokale omsetningen av skjell i større grad synes å bygge på avtaler mellom de mindre kooperativene og kjøperne som innfinner seg på kaia når fiskerne kommer på land med sine skjell. Copego markedsfører og selger sine skjell selv. De organiserer også transporten gjennom avtale med et transportkooperativ.

Kooperativene i Goro opplever positive synergier av turismen i området i form av økt omsetning i det lokale markedet, og bedre priser. Copego driver også fisketurisme, der turistene betaler for å være med fiskerne på sjøen for å lære om fisket. I tillegg drives noe de kaller ”ittoturisme”, der turistene bor hos fiskerne, og er med på alt som skjer i fiskerfamiliene, inkludert å være med på fiske. Lega Pesca arbeider aktivt for å øke begge disse tilbudene i hele Italia. Man anser dette som viktige bidrag til fiskernes økonomi. Som i Norge er det strengere krav til sikkerhetsutstyr på båter som brukes til turistfiske, men i følge det vi fikk vite, kreves det ikke store investeringer for å tilfredsstille de kravene som blir stilt. De lokale havnemyndighetene inspiserer og godkjenner båtene.

Bare fiskere er medlemmer i kooperativene. Copego har 60 ansatte på land som tar hånd om rensing av skjellene i store kar der de går av seg eventuelle stoff som ikke er ønskelige. De ansatte på land er ikke medlemmer i kooperativet. Når skjellene har vært to til tre dager i rent vann, blir de vasket, sortert og pakket, før de lastes på biler som kjører dem til kjøperne. Skjellene skal være levende når de kommer til konsumenten. Ideell temperatur under transport er pluss 4 grader Celsius, og den må ikke overskride pluss 6 grader Celsius. Temperaturen i lastebilene blir logget hvert 15. minutt og temperaturrapportene leveres mottakerne sammen med lasten.

Et attraktivt fiske

Sacca di Goro er beskyttet mot Adriaterhavet av sandbanker og grunnområder. Høsting av skjell skjer med små, hurtiggående båter av lokal produksjon. Medlemmene av Copego får bare høste manuelt. Det vil si at de vader i den grunne lagunen og trekker ei skjellskrape etter seg. Vannet når en voksen person til skrittet over det meste av lagunen, ble vi fortalt. Det er dypere ut mot innløpet, der det kan bli 2 til 3 meter dypt. Her benytter medlemmer av andre kooperativer ei modifisert skrape som de sleper etter båten. En del benytter vanntrykk gjennom dyser på skrapa til å fjerne mudder for lettere å komme til skjellene. Dette er en teknikk utviklet av større fartøy som fisker lokale hjerteskjell på dypere vann. Det er stor uenighet om hvorvidt de nye skrapene bør benyttes inne i bukta. De store, såkalte ”turboblåserne” er forbudt. Professor Rossi sa at en slik kunne tømme hele Sacca di Goro på to uker.

Fig. 9 Ung fisker med egen båt i Goro. Han begynte å skrape skjell for ett år siden, og var godt fornøyd med både arbeid og inntekt.

Høsting av skjellene krever små investeringer. Arbeidet inne i den grunne lagunen er regnet som trygt, og det er få skader selv om det er tungt å trekke skjellskrapen manuelt.

For å gjøre tilgangen på skjell så rettferdig som mulig, har de forskjellige kooperativene konsesjonsområder spredt over forskjellige deler av lagunen. I følge professor Rossi kan dette gjøres ennå bedre. Skjellsporene slår seg ikke ned jevnt over hele bukta, og områdene med tette nedslag endrer seg fra år til år. Hvert kooperativ burde etter hans mening tildeles høstingsområder på basis av årlige undersøkelser som viser hvor sporene slår seg ned. Da kunne man kanskje redusere en av de største utgiftskildene for kooperativene; Betaling for vakthold. Fristelsen til å forgripe seg på et område som tilhører et annet kooperativ der det er større tetthet med skjell er alltid til stede. Etter som skjellene er en ettertraktet delikatesse, er det også andre som forsøker å skaffe seg noen. Derfor betaler man et vakselskap som passer på at det ikke skjer noe ureglementert.

Vakselskapet har 15 ansatte på tre baser ute i lagunen. De har radar, og vokter døgnet rundt. Observerer de noe mistenkelig, har de raske båter for å kunne undersøke hva som skjer. Alt rapporteres til ledelsen i kooperativet som avgjør om og hvordan saken skal forfølges. Kooperativene bøtelegger egne medlemmer, og i graverende tilfeller kan overskridelse av reglene føre til suspensjon for kortere eller lengre tid. Suspensjon medfører økonomisk tap for den det gjelder. I verste fall kan et medlem ekskluderes. De som ikke er medlemmer kan bli anmeldt til politiet. Ingen er blitt ekskludert til nå, men noen har fått inntil 6 måneders suspensjon, og det har forekommet anmeldelser.

Fiskerinæringa i Italia som i andre EU-land er for tiden inne i en overgangsfase. Matvaresikkerhet har høyeste prioritet, primærproducentene har fått større ansvar og det innføres egenkontroll og sporing. De nye reglene innføres gradvis, og det ble sagt at overgangen ikke medfører spesielle problemer. Reglene var strenge tidligere også, ble vi

fortalt. Sporing skjer ved at hvert parti som landes får et nummer. Dette følger partiet, eller deler av partiet, helt fram til konsumenten. Slik kan man følge partiet tilbake til den som landet skjellene, til alle som har vært i kontakt med dem underveis og få dokumentert hvordan de er behandlet i hvert ledd.

Det største problemet man har opplevd som følge av den nye skjellnæringa, oppsto fra 1992 – 93, fikk vi vite. Den gode og stabile inntekten for fiskerne førte til at en stor del av ungdommen avsluttet utdanningen etter ungdomsskolen og søkte seg arbeid. Dette oppfattes som et problem med tanke på framtida. Om ungdommene ikke får jobb i fisket, er økonomien i området så god at det ikke byr på vansker å finne noe å gjøre. En periode var det store problemer med narkotika, men slik vi forsto det, var dette blitt bedre. Storsamfunnets gleder og sorger har med andre ord fulgt velstanden til Goro.

Casa del Pescatore i Cattolica

Cattolica

Cattolica ligger ved et elveutløp på grensen mellom regionene Emilia-Romagna og Marche, like sør for Rimini, og hører til Emilia-Romagna. Havnen besto opprinnelig bare av elveutløpet. Dagens havnebasseng ble bygd ut på 1930-tallet. På begynnelsen av 1950-tallet var det 5.000 fastboende på stedet. I dag har byen 16.000 innbyggere, men i turistsesongen kommer det 70.000 personer i tillegg. Turisthotellene står tett langs stranda nord for byen.

Regionene har etter hvert fått stor innflytelse på reguleringen av fisket i Italia, noe som har ført til at fiskerne fra Emilia-Romagna ikke har lov å fiske i territorialfarvannet utenfor Marche, og omvendt. Dette gjør at fiskerne som hører hjemme i Cattolica har fått lengre vei å gå til feltene de benytter. Da fisket var åpent, benyttet de feltene både nord og sør for havna. I dag kan de bare gå nordover, noe som gjør at de får lenger avstand om de skal utnytte et like stort område som tidligere. Det samme gjelder fiskerne som hører hjemme i Marche, men som benytter havna i Cattolica.

Fig. 10 Havna i Cattolica

Casa del Pescatore

”La Cooperativa pescatori e marinai de Cattolica” ble dannet i 1919. Dette var forløperen for dagens kooperativ, som ble opprettet i 1930. Man sluttet seg allerede fra starten til ”Lega nazionale delle cooperative”, i dag kjent som Legacoop. Koooperativet Casa del Pescatore i Cattolica har 400 medlemmer. 150 er aktive fiskere. Til sammen finnes rundt 200 fiskere i Cattolica, ble det sagt. Disse bemanner 100 båter. 40 båter med 80 besetningsmedlemmer skraper lokale hjerteskjell med såkalte turboblowers. Store skjellskraper som blåser bunnen ren for sand for lettere å komme til skjellene.

Fangsten minker både for skjellskraperne og de som driver fiske. Går man tilbake 10 – 15 år, landet hver av skjellskraperne i gjennomsnitt 10 tonn per dag. Nå er gjennomsnittsfangsten 12 tonn daglig for alle de 40 båtene til sammen. Da vi var der, var skjellskrapingen i ferd med å starte igjen etter å ha vært stanset i et år på grunn av for hard beskatning. Her skrapes det ikke manila clams, men den lokale varianten som er bedre betalt, og som vokser på sandbunn et stykke ut fra kysten.

De fleste av de andre båtene driver tråling. Nå drev de partråling etter sardiner. Også sardinfangstene viser en negativ tendens. Det vi så ble landet, var en fisk de kaller alice (*engraulis enchrasicholus*), som ser ut som en slankere slektning av vår egen brisling, og som ikke blir større enn 10 – 15 cm. Både redskaper og fangst var spinkle greier etter det vi er vant med.

Fig. 11 Stefano Cecchini, administrativ leder ved Casa del Pescatore i Cattolica

Casa del Pescatore er med på et EU-prosjekt med telemetriauksjon av fisk og skalldyr. Det vil si at auksjonen legges ut på internett, der registrerte kjøpere kan delta uten å være fysisk til stede i auksjonslokalet. Vi satt med under auksjonen, og for en nordmann som er vant med helt andre kvanta, var det ikke oppløftende å se hvor lite som ble omsatt på en vanlig dag. Skjellauksjonen, som kooperativet også har ansvar for, omsetter rundt 20 tonn daglig. Auksjonslokalet ligger ved motorveien, og dit kommer skjell fra kysten helt sør til Ancona for salg. Cirka 10 prosent av omsetningen av lokale hjerteskjell i Italia skjer på auksjonen i Cattolica. Det gjør at prisene her er referansepriser for denne type skjell over hele landet. 70 – 80 prosent av omsetningen går til Spania, først og fremst Barcelona, ble vi fortalt.

Foruten auksjonene, driver Casa del Pescatore med salg av is til fiskerne, omsetning av utstyr, salg av drivstoff, fagforeningsvirksomhet for kooperativmedlemmer som er besetning hos andre, administrasjon for båteierne samt rensing og pakking av skjell. Kooperativet har møtelokaler, og et stort lokale der medlemmene kan reparere bruk. Da vi var der, ble det arbeidet på en liten trål.

Vi spiste mye sjømat på denne turen, blant annet i Cattolica. Alt er ferskt, fint behandlet og av førsteklasses kvalitet. Det bærer også preg av at ressursene utnyttes så langt det overhodet går, noe vi også fikk høre over alt vi kom. "Overbeskatning" var et ord som gikk igjen, både fra fiskere og ansatte i kooperativene. Når en ser hva som serveres, er det umiddelbare inntrykket at her er det marked for ferske varer fra Norge. Restaurantmarkedet i Italia er vant til å betale priser som forsvarer rask frakt av kvalitetsvarer. Om vi ikke er i stand til å utnytte slike muligheter, har vi bare oss selv å takke.

Fig. 12 "Turboblåsere" som de bruker under skjellskraping på åpent hav. Fra havna i Cattolica.

Salerno

Byen

Salerno er hovedstad i provinsen med samme navn, og ligger i regionen Campania, cirka fire mil sør for Nápoli. Navnet på regionen kommer av det latinske *campania felix*, som betyr lykkelig landskap. Området Champagne i Frankrike er en avledning av samme latinske opprinnelse. Byen har knapt 150.000 innbyggere, og det er funnet spor av bosetting tilbake til cirka år 1000 før Kristus.

Salerno ligger innerst i Salernobukta, umiddelbart sør for Amalfikysten, som er berømt for sin naturskjønnhet. Bak byen reiser fjellsiden seg bratt, og motorveien sørover svinger seg langs skråningen, dels i tunneler, dels på høye betongpillarer. Litt sør for Salerno går fjellene over i slettelandskap der en finner det meste av hva middelhavsregionen har å by på av landbruksprodukter. Selv i slutten av september var det grønt og frodig over alt. Det er lett å forstå hvorfor romerne mente dette var et lykkelig landskap.

Byen er den vanlige italienske blandingen av vakker gammel arkitektur, trange gater der mønsteret ble lagt i romertiden og forferdelig stygge og rotete boligområder bygd etter andre verdenskrig. Kristeligdemokratenes omlegging av det italienske samfunnet var nok et økonomisk under, men visuelt og trivselsmessig ble resultatet tragisk. Midt i det gamle sentrum ligger den velstelte botaniske hagen. En fredens plett fri for biler, og til og med scootere.

Salerno har vært en viktig havn så langt tilbake man har historiske kilder. Hvorfor får man innblikk i når en kommer motorveien nordfra. Veien går oppe i lia over byen, og havneområdet innerst i Salernobukta er det første en ser når en kommer rundt fjellsiden. Stabler med kontainere, et stort område med biler klare til innlasting og pirer for bulklaster åpenbarer seg under en. Lenger bort ligger fiskehavna og marinaen for lystbåter. Alt badet i sol og med det blå Middelhavet som bakteppe. Selv et havneområde tar seg godt ut under slike forhold.

Campania Pesca S.c.a.r.l.

Hos Campania Pesca S.c.a.r.l. ble vi mottatt av presidenten Ivo Gentile Pellegrino på hans kontor innredet i klassisk stil. Kooperativet ble opprettet i 1985, og Pellegrino har vært president siden starten. Man har en administrasjon på 6 personer, der fire er heltidsansatte, og to på deltid.

Fig. 13 Ivo Gentile Pellegrino, president i kooperativet Campania Pesca i Salerno

Det var flere kooperativer i Salerno da Campania Pesca ble startet som et havfiskekooperativ. De fleste av de eksisterende kooperativene ble med i det nye, men ikke alle, fikk vi vite. I dag har kooperativet 170 medlemmer. 160 fisker på kooperativets båter og ti driver akvakultur. Selv om målet i starten var havfiske, driver man i dag alle typer fiske, samt oppdrett av havabbor og blåskjell. Oppdrett startet man med i 1995.

Campania Pesca er også et consorzio, og har 18 medlemsbedrifter som driver akvakultur. I disse firmaene er det som regel eieren som er med i kooperativet. Akvakultur ble en del av virksomheten fordi fisket gikk tilbake. Pellegrino mente at akvakultur vil bli stadig viktigere i tiden som kommer. Campania Pesca har konsesjon på 2 millioner m² til akvakultur. Et av konsesjonsvilkårene er at aktivitetene ikke fører til dårligere vannkvalitet, og skjelloppdrett brukes bevisst som vannrensing.

Kooperativet er involvert i fisketurisme, en aktivitet de legger vekt på å utvikle videre. Samlet omsetning var i 2005 på €12 millioner, hvorav €7 millioner genereres fra fiske og €5 millioner fra akvakultur.

Fangst av tunfisk er det fisket som gir størst inntekt. Kooperativet har 5 båter som fisker fra begynnelsen av april til 10. juli, og som er spesialbygd for dette fisket. Fisket foregår over

hele Middelhavet, men hver nasjon regulerer sine egne fartøy, noe som fører til at italienske båter må stoppe mens for eksempel spanske kan fiske, og omvendt. Til tross for at fartøyene er i drift knappe fire måneder hvert år, er dette et lønnsomt fiske, fikk vi vite. Tunfiskene går til Japan, og når det er gjort et vellykket kast, kommer kjøperne om bord og velger ut fiskene de vil ha. Disse blir sendt fersk til Japan med fly, noe som understreker at det er varer som betales godt. Den fisken som ikke eksporteres fersk blir fryst.

Fig. 14 Tunfiskbåter som tilhører Campania Pesca på havna i Salerno

Tunfiskene passerer Middelhavet på vei inn i Svartehavet der den gyter, ble vi fortalt. Foruten at den tas med ringnot, fanges den også i store "kilnøter" både i Middelhavet, og på utsiden av Gibraltarstredet. Fisket er regulert gjennom internasjonale avtaler. I tillegg har de enkelte nasjonene egne tillemperinger av avtalene som gjør at fiskerne har forskjellige vilkår etter hvor de hører hjemme. Dette blir opplevd som et problem av kooperativet.

I følge Pellegrino er det trege byråkratiet i Italia kooperativets største utfordring. Sammen med tilgang på kreditter, er det også den viktigste grunnen til at italienske fiskere i så stor utstrekning søker seg til kooperativer, sa han. Da Campania Pesca søkte om konsesjon for oppdrett, tok det fire år før søknaden var ferdig behandlet. En utfordring som er spesiell for Sør-Italia, er nødvendigheten av å sjekke bakgrunnen til alle som søker medlemskap i kooperativet. Kriminelle organisasjoner forsøker å få fotfeste i kooperativene for å bruke dem til hvitvasking av penger, fortalte han. "Det er vel knapt noe problem i Norge?" la han til med et smil.

For øvrig la han vekt på at erfaringene i Italia er at lovgivningen må være på plass, og at kooperativene må være nøye med å arbeide innefor de lover og regler som gjelder dersom de skal fungere godt.

Táranto

Táranto ligger innerst i bukta på innsiden av hælen på den italienske støvelen. Byen ble grunnlagt som gresk koloni 800 år før Kristus, og har i dag rundt 200.000 innbyggere. Den er

hovedstad i provinsen med samme navn, som igjen er en del av regionen Puglia, med Bari som regionhovedstad.

Gamlebyen i Táranto ligger på ei øy, med de nyere delene av byen på fastlandet på hver side. Det som i dag er ei øy, ble skapt ved at man grov en kanal tvers over den opprinnelige halvøya der den greske byen lå. På utsiden av øya ligger Mare Grande, ei stor, nesten sirkelformet bukt der det store, kommersielle havneområdet ligger godt beskyttet. Táranto sies å være den største havnebyen i Italia, med mellom 30 og 35 millioner tonn last hvert år. Det er en betydelig industriby, med oljeraffineri, flere stålverk, kjemisk industri og næringsmiddelindustri. På innsiden av øya ligger Mare Piccolo, en lagune som består av to deler skilt av en landtunge. Den ytterste delen kalles Primero Seno, den innerste Secondo Seno.

Fig. 15 Skjeloppdrett i Mare Piccolo med tungindustri i bakgrunnen og fiskere foran.

Det grunne Mare Piccolo er et av Italias viktigste og mest konsentrerte akvakultur og fiskeriområder. Lagunen dekker et område på 20,72 km². Primero Seno er 13 meter på det dypeste. Secondo Seno 8 meter. Tidevannsforskjellen i området er maksimalt 40 centimeter. 14 kloakkledninger munner ut i Mare Piccolo. Den italienske marine har sitt verft her og industriområdene ligger tett inntil lagunen. Bøyene til oppdrettsanleggene for blåskjell fyller vest- og nordsiden av Mare Piccolo. Den største blåskjellfarmen i Italia ligger i Mare Piccolo og produserer alene rundt 12.000 tonn per år. Inn i mellom blåskjellanleggene et det slått ned påler der man fester garn for fangst av fisk. Tidlig om morgenen var det tett med små, åpne båter som dro garn og fisket med håndsnøre i Mare Piccolo. En imponerende aktivitet på et så begrenset område. Større fartøy fisker med trål eller lyser opp sardiner som fanges med not ute i Tárantogulfen.

Mare Piccolo må være et av de beste eksemplene på hvordan skjell fungerer som vannrensere. Til sammen 34 undersjøiske ferskvannskilder (som lokalt kalles *Citri*) bidrar til lavt saltinnhold i vannet. Med jordbruksområder, mye tungindustri og en stor befolkningsskonsentrasjon rundt ei bukt med relativt lite vannvolum, skulle en tro at overgjødning ville være et problem. Vi kunne med selvsyn konstatere at vannet er helt klart. En kunne se bunnen på flere meters dyp.

Mare Grande som ligger utenfor Mare Piccolo, dekker et område på 36 km², og har en største dybde på 35 meter. Foruten den store havna, ligger den viktigste marinebasen i Italia der. Også i Mare Grande er det store blåskjellfarmer.

En ting er å lese at 1000 oppdrettere årlig produserer fra 30.000 til 50.000 tonn blåskjell som utgjør cirka 30 prosent av den totale produksjonen i Italia i dette avgrensede vannsystemet, og at metodene både for skjelloppdrett og fiske har forandret seg lite på 2000 år. Noe helt annet er det å se med egne øyne hva dette innebærer.

Fig. 16 Fra den moderne fiskeauksjonen i Táranto.

Vi forsøkte å finne et kooperativ der vi kunne snakke med noen, men her satte språkproblemene inn for alvor. På den nye og moderne fiskeauksjonen traff vi imidlertid noen som kunne fortelle oss at det var mange, små fiskerikooperativer i byen, at alle fiskerne var med i kooperativer og at all fisk og skjell blir omsatt på auksjonen, som blir drevet av kommunen. Selv om vi ikke fikk så mye muntlig informasjon ut av turen til Táranto, fikk vi viktige inntrykk hva angår fiske og akvakultur. Å se et flere tusen år gammelt, bioakvatisk produksjonssystem i funksjon, med moderne tungindustri som bakteppe, var spesielt og lærerikt.

Fig. 17 Stemningsbilde fra Táranto etter solnedgang.

Overføringsverdi til Norge

Kooperasjonen i Norge

For de fleste er samvirke, eller kooperasjonen, ensbetydende med Coop. Så enkelt er det ikke. Kooperasjon som organisering av økonomisk virksomhet er utbredt i Norge. At kunnskapen om og forståelsen for samvirke er lite kjent hos oss begrunner Espen Ekberg og Jon Vatnaland slik i Dagbladet 27.06.2006:

Et karakteristisk trekk ved den såkalte nyliberale vendingen er hvordan kapitaleierne har tilrevet seg en dominerende, nærmest hegemonisk posisjon. Bedrifter etableres og drives på kapitaleiernes premisser og det overordnede målet er å sikre deres interesser gjennom en høyest mulig avkastning. Bevisstheten rundt andre måter å organisere økonomisk virksomhet på er tilsvarende liten. Likevel finnes det alternativer. Ett av disse er forbrukersamvirket, eller Coop som det nå heter. Kooperasjonen er spesiell fordi det er medlemmene som eier virksomheten.

Artikkelen ble skrevet i forbindelse med at det var 100 år siden norske samvirkelag etablerte Norges Kooperative Landsforening (NKL). Etter andre verdenskrig gikk forbrukersamvirket tilbake i deler av Europa, og i løpet av 1980 og 1990-tallet brøt det meste sammen i enkelte land. I Norge fortsatte veksten for samvirkelagene i hele etterkrigstiden. I jubileumsåret er halvparten av alle husstander i Norge tilknyttet Coop, i følge forfatterne.

Den første forbrukerkooperasjonen i Norge ble grunnlagt i 1850, bare seks år etter at Rochdale Pioneers Society ble opprettet. Allerede fra 1860-årene spilte samvirkeorganisert handel en nøkkelrolle i moderniseringen av den norske landsbygda. Lokale handelsforeninger brøt ned gamle omsetningsmønstre og skapte nye impulser til utvikling. I 1911 kjøpte NKL Margarinfabrikken Norge, og engasjerte seg etter hvert i omfattende industrivirksomhet.

Det ble også organisert kooperativer i landbruket, og produksjonskooperativer som Gilde, Prior og Tine inntar en dominerende stilling i norsk næringsmiddelindustri. Landbrukskooperativene er samlet i Landbrukssamvirkets Felleskontor.

Boligkooperasjonen står sterkt. Boligsamvirket ble en stor virksomhet i etterkrigstidens Norge. NBBL, eller Norske Boligbyggelags Landsforbund, er fellesorganisasjonen for norske boligbyggelag. NBBL representerer 92 boligbyggelag som forvalter 4500 borettslag med 340.000 boliger. 600.000 – 700.000 nordmenn bor i borettslag. Boligbyggelagene bygger, forvalter og omsetter boliger for sine medlemmer.

Det finnes også samvirker innen finans og forsikring, samt innen servicevirksomhet av forskjellig slag. Det vil føre for langt å gå inn på alle typer virksomhet som er organisert som samvirker i Norge. Samvirkeutvalget i Norges Vel er et frittstående kontakt- og samarbeidsorgan for de store norske samvirkeorganisasjonene.

Fiskesamvirkelagene ble ikke samme suksess som de samvirkeformene vi har nevnt ovenfor. Produksjonslagene i fisket, eller fiskesamvirkelagene, var et resultat av Råfiskloven. Men tanken om et innkjøpssamvirke for fiskerne meldte seg tidligere. I 1928 nedsatte Norges Fiskarlag et Samvirkeutvalg som tok opp spørsmålet om felles innkjøp av redskaper. Problemer med å finansieringen gjorde at saken trakk ut, men i 1939 ble S/L Fiskernes Samkjøp stiftet. Med finansiell støtte fra Handelsdepartementet.

I 1946 ble A/L Fiskernes Redskapsfabrikk opprettet som en kontrollbedrift og for å sikre det man oppfattet som en nødvendig motvekt til private redskapsprodusenter. Både enkeltfiskere og fiskernes organisasjoner tegnet andeler i fabrikk.

Abraham Hallenstvedt skriver i *"Fra skårunge til høvedsmann – med Norges Fiskarlag gjennom 50 år"* at Fiskarlaget på denne tiden mente at fiskerne så raskt som mulig skulle overta den delen av produksjonen og omsetningsapparatet som lå best til rette for samvirkedrift. For å sikre finansiering av et slikt tiltak, gikk man inn for å opprette en egen bank. Resultatet var Fiskernes Bank, som ble konstituert 2. september 1948.

Viljen til å satse på Fiskesamvirkelag som produksjonsenheter etter krigen var et resultat av at de private kjøperne og produsentene virket tilbakeholdne med å gjenreise bruk og investere i produksjonen i Finnmark i 1945. Fiskerne måtte selv få i gang produksjonen for å få avsetning på fisken, og skaffe seg inntekter. I løpet av andre halvår 1945 ble det etablert 8 produksjonslag i Finnmark. Hallenstvedt skriver at det på denne måten ble et brukbart resultat av fisket i Finnmark i 1945. Man vedtok også å etablere Fiskernes Salgs- og Eksportlag, og slik styrke salget for produksjonslagene.

Tanken om produksjonslag i form av fiskesamvirker begynte man å realisere allerede før krigen. I 1938 – 1939 ble det stiftet produksjonslag/fiskesamvirker tre steder i Finnmark. Det var:

*Mehamn Fiskarlags Produksjonslag, Mehamn
Ringnes Fiskarsamvirkelag, Akkerfjord
Fiskernes Produksjonslag, Rishamn pr. Kamøyvær*

Disse ble startet ved at fiskerne overtok konkursrammede eller nedlagte fiskebruk. De fikk driftslån i Norges Bank. I 1948 var det 26 fiskarsamvirkelag i drift bare i Finnmark. Det var i dette fylket mistrua til private kjøpere hadde fått sterkest fotfeste gjennom mellomkrigstida,

skriver Kåre Pettersen i sin beretning om Havøysund Fiskarsamvirkelag sine ti første år, 1945 – 1955.

I dag er vel Ure Fiskersamvirkelag i Lofoten det som er igjen av visjonen om et fiskereid, kooperativt produksjonsledd i fiskerinæringa. Årsakene til at det gikk slik, er mange, og det vil føre for langt å gå inn på dem i denne rapporten. Denne raske gjennomgangen viser imidlertid at vi har hatt - og har - en levende samvirkebevegelse i Norge. Det betyr at vi både har et fungerende lovverk på dette området, at kooperative organisasjoner har klart å omstille og effektivisere seg og at kompetansen om å bygge kooperative bedrifter finnes.

Nå er det forresten slik at vi med grunnlag i Råfiskloven, eller Lov av 14. desember 1951 nr. 3, har organisert alle norske fiskere i et samvirke som består av seks salgslag. Salgslagene er gjennom loven gitt omsetningskompetanse for all råfisk som landes av norske fiskere. Dermed betaler alle norske fiskere avgift til salgslagene, og med det er de følgelig medlemmer. Med det kan heller ingen land ha større andelsmessig deltagelse i samvirker blant fiskerne enn Norge.

Det formelle grunnlaget for samvirke

Norsk lov og praktiseringen av den bygger på de internasjonale prinsippene for kooperativ virksomhet. I den grad vedtekter eller praksis i det som skal være et samvirke tolkes som å stå i motstrid til ICA sine prinsipper slik disse ble vedtatt på kongressen i 1995, godkjenner ikke norsk rett et foretak som samvirke.

Samvirkeprinsippene er som følger:

Definisjon:

Et samvirke er en selvstyrt sammenslutning av personer som av egen fri vilje har gått sammen for å oppfylle felles økonomiske, sosiale og kulturelle behov og ønsker gjennom en virksomhet som de eier sammen, og som er demokratisk styrt.

Verdier:

Samvirke bygger på de verdiene som ligger i selvhjelp, personlig ansvar, demokrati, likhet, rettferdighet og solidaritet. I samsvar med tradisjonen fra grunnleggerne tror medlemmene av samvirke på de etiske verdiene i ærlighet.

Prinsipp 1: frivillig og åpent medlemskap

Samvirker er frivillige organisasjoner som er åpne for alle som vil benytte tjenestene deres, og som er villige til å akseptere ansvaret som følger medlemskapet, uten hensyn til kjønn, sosial status, rase, politisk eller religiøs overbevisning.

Prinsipp 2: demokratisk medlemskontroll

Samvirker er demokratiske organisasjoner, kontrollert av medlemmene som tar aktivt del i fastsettelsen av retningslinjer og vedtak. Valgte representanter står til ansvar overfor medlemmene. I grunnorganisasjonene har medlemmene lik stemmerett (et medlem – en stemme). Samvirke på andre nivå er også organisert på en demokratisk måte.

Prinsipp 3: medlemmets økonomiske stilling

Medlemmene medvirker likeverdig til, og kontrollerer demokratisk, kapitalen i samvirkene sine. Det er vanlig at medlemmene får en avgrenset rente - om noe i det

hele – på sitt andelsinnskudd. Medlemmene kan sette av overskudd til ett eller flere av følgende formål: Utvikle samvirket, eventuelt ved å sette av til reserver, som i alle fall delvis vil være bundne; tilgodese medlemmene i forhold til deres bruk av organisasjonen; og støtte andre aktiviteter som er godkjent av medlemmene.

Prinsipp 4: selvstyre og handlefrihet

Samvirker er selvstyrte selvhjelpsorganisasjoner som er kontrollert av medlemmene. Dersom de inngår avtaler med andre organisasjoner, medregnet offentlige myndigheter, eller henter kapital utenfra, skal dette gjøres på vilkår som sikrer medlemmenes demokratiske kontroll og tar vare på selvstyret i samvirket.

Prinsipp 5: utdanning, opplæring og informasjon

Samvirker sørger for utdanning og opplæring av medlemmer og tillitsvalgte, ledere og ansatte, slik at de kan være med å utvikle organisasjonene sine på en effektiv måte. De informerer allmuen – særlig unge og opinionsledere – om særpreg og fordeler ved samvirket.

Prinsipp 6: samvirke mellom samvirkeorganisasjoner

Samvirker tjener medlemmene effektivt og styrker samvirkebevegelsen ved å samarbeide gjennom lokale, regionale, nasjonale og internasjonale organisasjoner.

Prinsipp 7: samfunnsansvar

Samtidig som det fokuseres på medlemmene sine behov, arbeider samvirke for en bærekraftig utvikling av samfunnet gjennom retningslinjer som medlemmene godkjenner.

De internasjonalt vedtatte prinsippene for samvirke forutsetter at samvirkene skal ivareta mer enn medlemmenes økonomiske interesser, selv om disse danner kjernen i virksomheten.

Med dette som utgangspunkt, kan et samvirke være et tjenlig instrument for fiskere som ønsker å sikre sine økonomiske interesser ved å hindre at de blir utestengt fra viktige fiskeområder, samtidig som de øker inntektene sine gjennom havbeite. Slik virksomhet har perspektiver ut over det rent økonomiske, i og med at det vil sikre en livsform og et kulturelement som ellers kunne være truet av en næring som er ny i Norge og hvis virkninger vi vet lite om.

Går vi til norsk lov, sier aksjelovens paragraf 1-1 tredje ledd nr. 3 at:

Loven gjelder ikke...

3. selskaper som har til formål å fremme medlemmenes forbruksmessige eller yrkesmessige interesser eller skaffe medlemmene arbeidsplasser (samvirkelag), med mindre selskapet i stiftelsesgrunnlaget er betegnet som aksjeselskap.

Denne passusen i aksjeloven har til nå vært det rettslige grunnlaget som skiller samvirker fra andre selskapsformer i Norge. Nå foreligger det imidlertid forslag til en egen Samvirkelov i form av NOU 2002:6 *Lov om samvirkeforetak*. Når forslaget trår i kraft blir det en del endringer der den viktigste blir at vi får en egen lov for denne type foretak. Det vil blant annet medføre at flere forhold enn i dag blir gjort ufravikelige, selv om samvirkeforetakene også

etter forslaget vil ha stor fleksibilitet og handlefrihet sammenlignet med for eksempel bedrifter som kommer under aksjeloven. Vi har i det videre valgt å forholde oss til gjeldende lover og bestemmelser etter som vi ikke kan se at lovforslaget inneholder endringer som rokker ved konklusjoner bygd på gjeldende lov. Det synes også uklart når (og om) forslaget til Samvirkelov blir vedtatt av Stortinget.

Et havbeitesamvirke med mål å sikre medlemmenes yrkesmessige interesser kan etableres som en kooperativ forening. Dermed faller foreningen inn under den ulovfestede samvirkeretten, og hvilke rettigheter og plikter som påhviler medlemmene vil leses ut av foreningens vedtekter. Et havbeitesamvirke kan med andre ord tilpasses situasjonen i det lokalsamfunnet samvirket er ment å tjene på en helt annen måte enn for eksempel et aksjeselskap. Det nye lovforslaget legger vekt på at: *”sammenslutningen har til hovedformål å fremme medlemmenes økonomiske interesser.”* Forslaget sier i paragraf 2 at bestemmelsene i loven kan fravikes i foretakets vedtekter, når det er særskilt fastsatt i loven, eller følger av sammenhengen. Det vil også etter forslaget til samvirkelov være mulig å utforme vedtekter som tar tilstrekkelig hensyn til lokale forhold.

Det kan også være et poeng at samvirkelag bare er underlagt regnskapsplikt hvis laget har salgsinntekter på mer enn to millioner kroner.

En Høyesterettsdom fra 1955 stadfester at dersom kapitalinteressene i et foretak er underlagt andre hensyn, som yrkesmessige interesser, blir foretaket å anse som samvirke. Dette er viktig å ha i mente når vedtektene utformes. Det bør også framgå av måten foretaket drives på, uten at samvirket av den grunn kan se bort at driften må være økonomisk forsvarlig.

Analyser av norsk rettspraksis omkring samvirkeforetak viser at avsetning av medlemmenes produkter, eller innkjøp av varer og tjenester, står sentralt i definisjonen av hva som betraktes som samvirkeforetak. Samvirke som organisering av produksjon sies det lite om i Norge, i motsetning til i Italia, der dette er sentralt. Dette har sannsynligvis historiske årsaker, etter som samvirke i Norge stort sett har dreid seg om omsetning av varer og tjenester i en eller annen form. Det finnes imidlertid eksempler på at man også hos oss har organisert produksjon som samvirke, som i tilfellet SL Fiskernes Redskapsfabrikk. Det er også mulig å etablere såkalt ”arbeidssamvirke”. Det vil si at noen går sammen og etablerer et foretak der de selv er både arbeidstakere og medlemmer. For at et slikt foretak skal aksepteres som samvirke, må en vesentlig del av arbeidsstokken være medlemmer. Stikkordet her er vesentlig del. Hvor stor denne delen må være, kan bli gjenstand for vurdering.

Slik vi forstår norsk lov og rettspraksis, er det ingen ting som hindrer at fiskere lokalt organiserer seg som havbeitesamvirke, og søker om konsesjon for et bestemt område. Rent praktisk vil dette være en hensiktsmessig framgangsmåte, etter som det ikke krever en bestemt aksjekapital for å komme i gang. Så lenge produksjonen, og dermed salgsinntektene, er lave, er man også unntatt fra regnskapsplikt. Utgiftene kan med andre ord tas etter hvert som en høster erfaring med havbeite, og ser hvordan avkastningen utvikler seg.

I Italia framhevet man at kooperativer som består av selvstendige bedrifter ofte hadde spesielt høyt konfliktnivå internt. Blant annet var det ofte uenighet mellom ledelsen og medlemmene om størrelsen på ”ristorno”, eller ”bonus” som det benevnes i norsk sammenheng. Slik bonus skal utbetales i forhold til medlemmenes omsetning med foretaket, eller som vi fikk det presentert i Italia: ”I forhold til deres innsats for kooperativet.” Når det gjelder norsk aksjelov

er dette et sentralt punkt. Praksis viser at norske myndigheter har liten toleranse for at samvirkelag utbetaler noe som kan tolkes som kapitalavkastning til sine medlemmer.

I Norge har man som regel vedtektsbestemmelser om hvordan samvirkets nettoformue skal fordeles ved oppløsning. I Italia har man lovfestet at verdiene går til et fond som administreres med sikte på å etablere nye kooperativer. Det ble sagt at dette var en medvirkende årsak til at kooperativer i gjennomsnitt hadde lengre levetid enn private bedrifter. Også hos oss vil det være klokt å ha formuleringer i vedtektene som gjør at ingen tjener på en oppløsning av samvirket.

Kravet om åpent medlemskap kan bare fravikes der det er rasjonelle grunner for det. I Goro begrenset man antallet medlemmer i kooperativene til hva det enkelte kooperativs konsesjonsområder kunne tåle av høsting, og samtidig gi medlemmene tilstrekkelig inntekt. Norske havbrukskooperativer vil kunne bruke tilsvarende begrunnelse for å begrense antall medlemmer. Et havbeitekooperativ bør ikke ta inn så mange medlemmer at det blir økonomisk uinteressant å være med, etter som et gitt konsesjonsområde bare kan gi en begrenset avkastning.

Hvorfor havbeitesamvirke som organisasjonsform

Å organisere havbeite som samvirke kan ha flere fordeler. Både økonomiske, i form av skatteloven, og praktiske etter som vedtektene til samvirket i høy grad kan tilpasses lokale forhold og ikke er underlagt samme ufravikelige krav som de fleste andre selskapsformer. Dette gjelder spesielt i forhold til aksjeselskap.

Det viktigste argumentet for å benytte samvirke som organisasjonsform, er imidlertid at et samvirke ikke vil ha majoritetseiere som kunne tvinge gjennom salg dersom de så sin økonomi best tjent med det. Et samvirke kan per definisjon ikke selges, men må oppløses om et flertall av medlemmene mener det bør gjøres. Ut fra etablert praksis i Norge, har samvirker også bedre beskyttelse mot kreditorer enn andre selskapsformer. Samvirker er tilknyttet et geografisk område, noe som er å foretrekke når det gjelder havbeite. Lokale fiskere er ikke tjent med at interessenter uten personlig forhold til lokalsamfunnene som berøres kan legge beslag på havområder fiskere og andre bruker og er avhengige av. Dessuten har samvirker et langsiktig perspektiv, noe som har betydning i den type saker det her er tale om. Et havbeitesamvirke hvis mål både er å gi medlemmene mulighet til inntekt gjennom havbeite, og samtidig sikre dem adgang til områder som er viktige for det fisket de driver, vil gi god sikkerhet for fortsatt fiske. Under forutsetning av at vedtektene til samvirket tar hensyn til dette. Derfor foreslår vi at det utarbeides mønstervedtekter som kan brukes der lokale fiskere ønsker å opprette havbeitesamvirke.

Til de gode hjelpere

Som i de fleste sammenhenger er denne rapporten resultat av mange bidrag. Ikke alle som fortjener takk for at de ga uvurderlig hjelp til gjennomføringen av prosjektet får den oppmerksomheten de fortjener. Norges Fiskarlag og Fiskeri- og havbruksnærings forskningsfond (FHF) finansierte arbeidet. I Italia vil jeg takke Lilleba Primicerio Løvholm og Knut Mugaas ved Innovasjon Norge sitt kontor i Milano. Lilleba fikk på plass avtalene som trengtes i Nord-Italia, og ordnet med overnatting. Knut fulgte oss på kryss og tvers i Po-deltaet, og opp til Ferrara og Bologna. Oversatte og viste vei. Det ble mange kilometer i bil før han var tilbake i Milano.

I sør ordnet våre venner Millita Mendes og Mario Figoni med kontakter. De tok oss gjestfritt inn i sitt hjem mens vi var i Nápoli, og skaffet et trygt sted til leiebilen så vi unngikk ubudne gjester i den.

Av alle vi snakket med, og som ga de informasjonene som måtte til for å få en rapport ut av all farten, må spesielt nevnes i kronologisk orden:

Pier Paolo Piva, markedsansvarlig hos Copego i Goro
Professor Remigio Rossi, Universitetet i Ferrara
Professor Stefano Zamagni, Universitetet i Bologna
Stefano Cecchini, administrativ leder hos Casa del Pescatore i Cattolica
Ethel Frasinetti, informasjonssjef og Mattia Miani, tolk, hos Legacoop i Bologna
Maria Grazia Gargiullo hos Legapesca i Nápoli
Ivo Gentile Pellegrino, president i Campania Pesca S.c.a.r.l. i Salerno

Sist, men ikke minst vil jeg takke Astri, fotograf, kartleser og tolk når ingen som behersket italiensk bedre var for hånden. Hun hadde ansvar for at vi kom til riktig sted til rett tid etter at Knut forlot oss, en oppgave hun løste med glans. Ikke alltid like lett i et land der skilting forgår etter prinsippet om at det å ta seg fram også skal inneholde et visst moment av spenning. I sør minnet dessuten trafikkbildet mer om Afrika enn om Europa. Det var sannsynligvis et visst system i måten man tok seg fram på, men orden var det lite av. Både å kjøre noen lunde sikkert, og samtidig orientere seg etter kart ville blitt for mye for undertegnede alene.

Fra Nápoli.
Alle fotografier i rapporten er tatt av Astri Normann